

Blik op beton

BETON GIETEN OP EEN STUKJE ERFGOED...

De Abdij van Villers-la-Ville is een prachtige trekpleister voor het Waalse toerisme, en de Waalse regering wilde de aantrekkelijkheid ervan nog versterken: het Agence wallonne du Patrimoine kreeg daarom de opdracht een ontwikkelingsplan voor de lange termijn uit te werken en te realiseren.

Foto © François Lichtle

Het bezoekerscentrum van de abdij had een grondige opknapbeurt nodig, en ook een coherent didactisch parcours was wenselijk. Het geheel moest uiteraard een harmonieuze mix van respect voor erfgoed, eigentijdse architectuur en toeristische valorisatie worden.

De keuze viel uiteindelijk op het project van het jonge architectenbureau Binario Architectes uit Luik. In dit project eist beton – in meerdere verschijningsvormen – een hoofdrol op.

VANAF HET HOOGSTE PUNT OVERSCHOUWEN WE DE RUÏNES EN GETUIGEN VAN RUIM 6 EEUWEN GESCHIEDENIS EN BIJNA EVENVEEL ARCHITECTURALE STROMINGEN

De abdij van Villers-la-Ville is sinds 1992 opgenomen in het uitzonderlijke erfgoed van Wallonië. Ze behoort tot de meest prestigieuze getuigenissen van het leven van de cisterciënzer monniken en toont ook alle architecturale stijlen die elkaar in de loop der eeuwen hebben opgevolgd in onze contreien.

In 1146 nodigden ridder Gauthier de Marbais en zijn moeder Judith de cisterciënzers van de abdij van Clairvaux (Frankrijk) uit om een nieuwe abdij te stichten op hun gronden in Villers. Een groepje van 17 monniken gaf gehoor aan de oproep en begon een kleine abdij in romaanse stijl te bouwen.

Tegen 1197 was de monnikengemeenschap zodanig gegroeid dat grotere gebouwen nodig waren, maar intussen was gotiek de favoriete bouwstijl. Vanaf het begin van de 16^e tot het einde van de 17^e eeuw moesten de monniken wegens diverse invallen hun abdij ontvluchten, tot negen keer toe. Bij elke terugkeer wachtte een enorme ravage. Telkens opnieuw volgde een geduldige wederopbouw, met baksteen, hetgeen bijdraagt tot het huidige heterocliete karakter van de site. In de 18^e eeuw bleef het even rustig en konden de monniken zich wijden aan hun magnum opus, de restauratie van de middeleeuwse gebouwen, nu in neoklassieke stijl (die overigens ook werd gebruikt voor de constructie van de abtswoning met paleiselijke allure).

In 1794, tijdens de Franse Revolutie, werd de eeuwenoude abdij andermaal geplunderd. De monniken gaven het definitief op. De site werd verkocht aan een handelaar in bouwmaterialen die alles sloopte wat hij kon gebruiken. Bijna een eeuw later, in 1893, toen de natuur zich onweerstaanbaar meester had gemaakt van de abdijsruïne, startte de Belgische Staat (sinds een jaar eigenaar van de site) een omvangrijk restauratie- en consolidatieproject. Dit zou geleidelijk vorderen tot in 1914, waarna twee wereldoorlogen alles deden stilvallen. Het zou duren tot 1984 vooraleer de werkzaamheden voor de restauratie van de abdij opnieuw werden hervat.

Algemeen uitzicht over de abdij, in Alphonse Wauters, *L'ancienne abbaye de Villers. Histoire de l'Abbaye et description de ses ruines*, Brussel, 1856

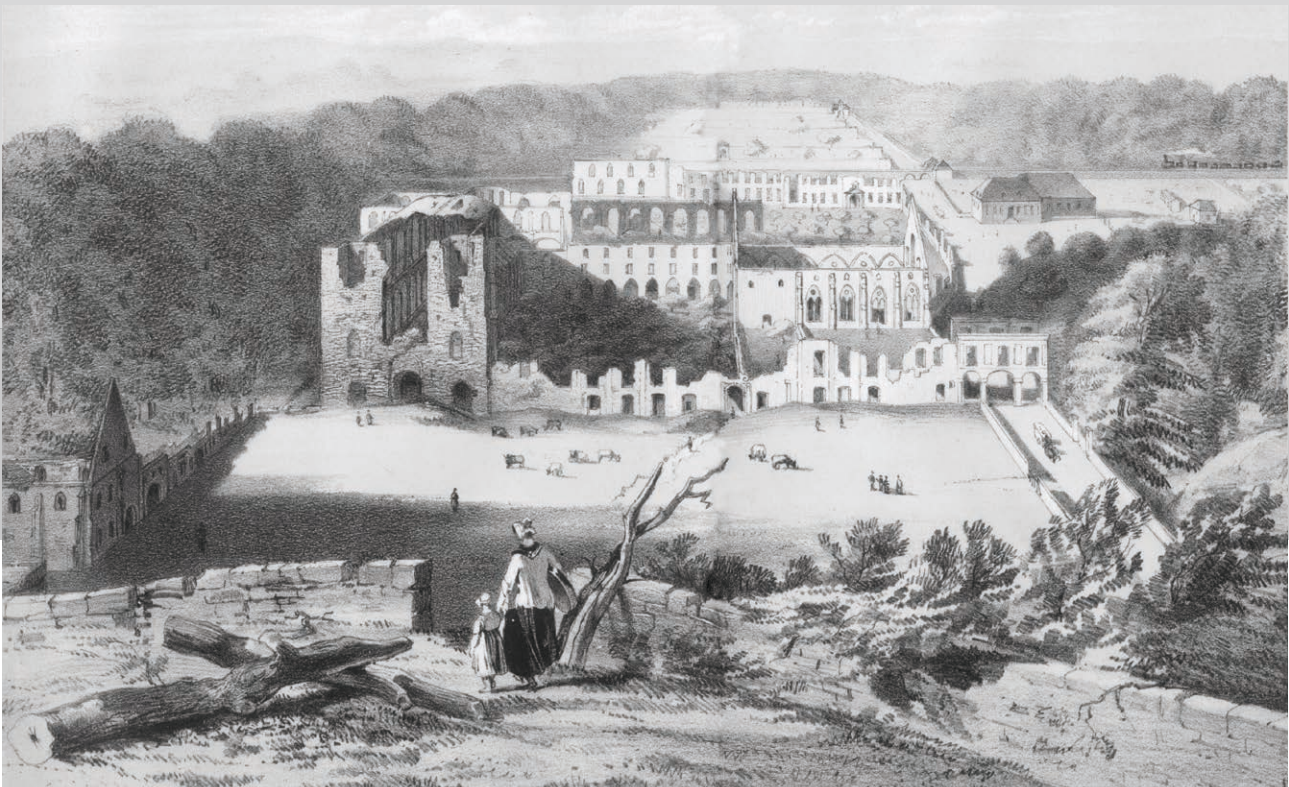

Foto Alphonse Wauters © Abbaye de Villers-la-Ville

De bezoekers worden geleid naar het Onthaalcentrum dat werd ingericht in de oude molen.

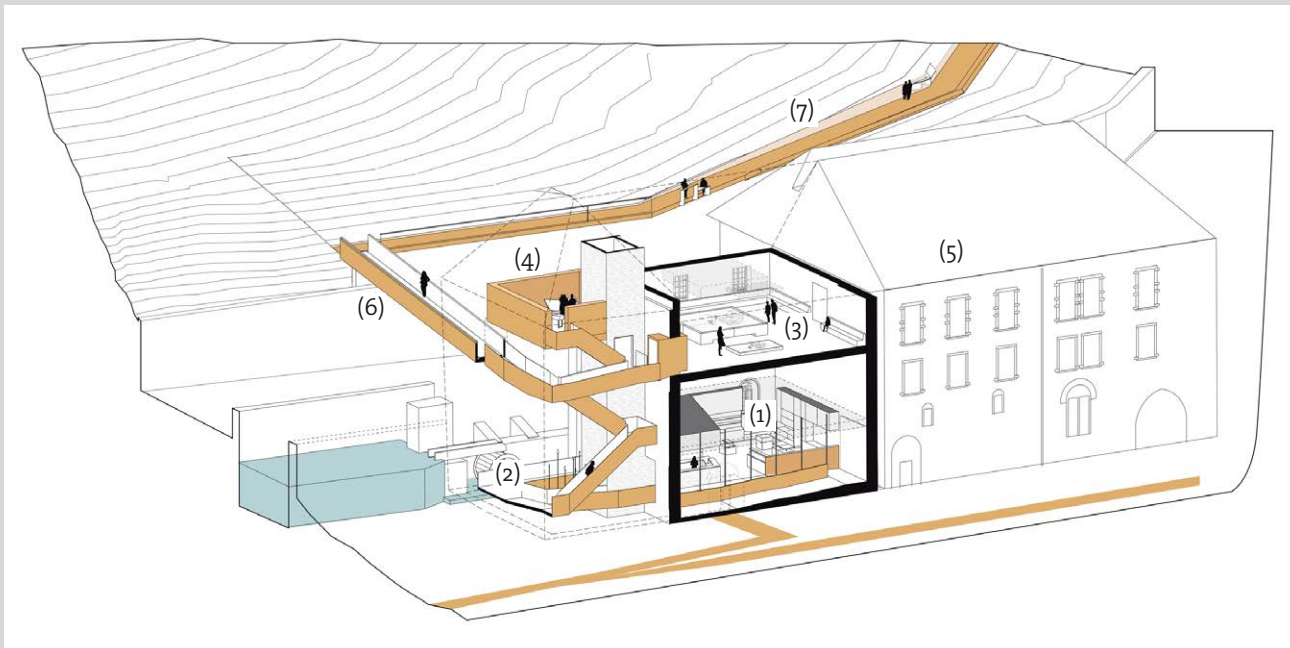

Foto's © François Lichtle

EEN ENORM PROGRAMMA

Het nieuwe bezoekerscentrum omvat op de gelijkvloerse verdieping de ticketverkoop, de shop en de vestiaires (1); de bezoekers kunnen dan met de trap of met de lift naar de eerste verdieping (2) met een maquettezaal (3) en een multimedialokaal (4) waar ze heel wat kunnen leren over de geschiedenis van de site. Dit geheel grenst aan het

gebouw met de kantoren van de vzw die de site beheert, het restaurant en de brasserie (5). Het publiek is intussen “klaargestoomd” en kan via de loopbrug in cortenstaal (6) over het nieuwe didactische parcours naar de top van de heuvel (7) voor een mooi uitzicht over de hele site.

© Binario Architectes

In 2009 werd een nieuw project gestart, meer bepaald de renovatie van de oude molen om hier het Bezoekerscentrum onder te brengen dat tegelijk ook het startpunt zou vormen voor een scenografisch parcours dat de bezoeker nog vóór zijn eigenlijke bezoek inleidt in de patrimoniale en historische rijkdom van de site. Vroeger stapte het publiek zomaar padoes de ruïne binnen vanuit het kleine ticketgebouwtje naast de drukke rijksweg die dwars door de site loopt en daarmee alle coherentie en eenheid ruïneerde. Zo'n bezoek verliep overigens ook een beetje op goed geluk. De nieuwe aanpak heeft als doel een echt inleidend hoofdstuk rond de abdij van Villers-la-Ville te creëren en bezoekers “op te warmen” voor wat komt. Het publiek wordt nu dus verwelkomd in het nieuwe Onthaalcentrum, ingericht in de oude molen, waar het via scenografische ruimtes een heuse inleiding krijgt met uitleg rond de geschiedenis van de abdij. De uitdaging was de verbinding te maken met de eigenlijke site aan de overkant van de rijksweg, in de vorm van een didactisch parcours dat het publiek in diezelfde moeite ook toont hoe de site zich tot een eind voorbij en boven de ruïnes uitstrekt. “Met ons uitgewerkte project konden we een architecturaal antwoord aanreiken dat aangepast is aan het programma en aan de

site, in symbiose met de scenografische content. Het palet aan nieuwe materialen (cortenstaal, uitgewassen beton, plankjesbeton, stampbeton, massief hout) werd uitgewerkt om de continuïteit van de architecturale, landschappelijke en scenografische ingrepen te versterken. Wij wilden ons in géén geval bezondigen aan namaak: we wilden integendeel bewijzen dat eigentijdse architectuur in perfecte harmonie haar plaats kan opeisen tussen de oude. Precies daarom zijn alle eigentijdse interventies nadrukkelijk geprofileerd”, verduidelijkt Andrea Tenuta van Binario Architectes.

Het betreft hier een van de grootste archeologische gehelen in België (50.000 m² bovengrondse muren; 5.000 m² romaanse en gotische gewelven) maar ook een “gewijde” site. Vandaar dat uitgebreid geargumenteed moest worden omtrent de relevantie van dit project, temeer wegens het grote aantal stakeholders: de conceptontwikkelaars (architecten, landschapsarchitecten, scenografen), de diverse experts wat erfgoed aangaat, de Waalse regering, de beheerder van de site, ... Dit verklaart de zeven jaren tussen de offerteaanvraag (2009) en de feestelijke opening van het Bezoekerscentrum (2016).

LIFTKOKER IN MINERALE VERSIE

Wie het bezoekerscentrum binnenstapt, ziet overal beton: de receptiesokkel in plankjesbeton, de vloer in polierbeton. De grote deur in aluminium is de start van het bezoek. Bezoekers kunnen kiezen tussen de grote trap, met een mix van cortenstaal, hout en aluminium, of de lift nemen die, indrukwekkend, gevangen zit in een koker van plankjesbeton. *“Het bestek vermeldde expliciet de bouw van een lift met het oog op toegang voor mensen met een mobiele beperking. Wij wilden echter niet weten van een liftinstallatie zoals je in ziekenhuizen en kantoorgebouwen ziet: we wilden iets esthetisch dat zowel wat textuur als wat tinten betreft, harmonieus aansluit op de antieke baksteenmuur van de molen en op de trapstructuur in cortenstaal. En omdat het solide moest zijn, kozen we voor beton.”* Dat liep overigens niet van een leien dakje... *“We hebben wat moeilijkheden ondervonden met deze dunne betonwanden. De hoogte was aanzienlijk, maar de dikte beperkt: zodra we de bekisting weghaalden, kwam alles mee... We hebben samen met de aannemer heel wat proeven moeten doen vooraleer de juiste formule gevonden was.”*

Zodra men binnenstapt, is beton alomtegenwoordig: plankjesbeton voor de sokkel van de receptie en glad beton op de vloer.

Foto © François Lichtle

Foto © François Lichtle

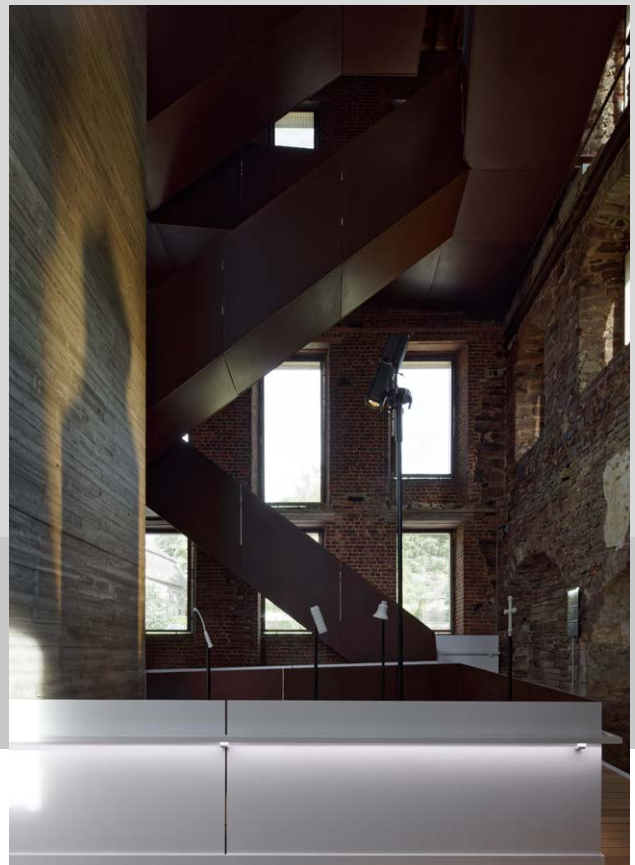

De grote trap combineert cortenstaal, hout en multiplex

Foto's © François Lichtle

De verbluffende liftkoker in plankjesbeton past in chromatische harmonie bij de baksteen, het hout en het cortenstaal.

Bloemlezing van materialen: cortenstaal, hout, multiplex, baksteen, beton...

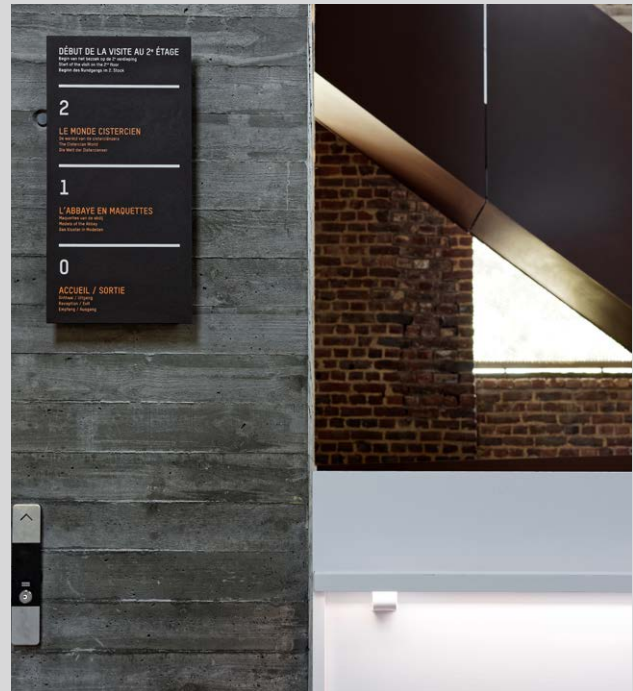

De uitvoering van de liftkoker in plankjesbeton verliep niet van een leien dakje: de aannemer heeft heel wat proeven moeten doen voor hij de juiste formule gevonden had.

© Binario Architectes

De hoogte was aanzienlijk; de dikte helemaal niet: zodra de bekisting werd verwijderd, kwam heel het beton mee...

Foto's © François Lichtle

650 JAAR GESCHIEDENIS OVER EEN PARCOURS VAN 250 METER IN UITGEWASSEN BETON

Na het bezoek aan de multimedia- en de maquetteruimte kunnen de bezoekers de molen verlaten via de 27 meter lange loopbrug in cortenstaal. Zo bereiken ze het didactisch parcours in uitgewassen beton met daarnaast een tijdlijn – ook al in cortenstaal – die de geschiedenis van de abdij verhaalt vanaf haar stichting in 1146 tot de definitieve verjaging van de monniken in 1796. *“De heuvel waarover nu dit bezoekerspad slingert, was helemaal overwoekerd en belemmerde het mooie uitzicht volledig. We hebben het terrein geëffend zodat we nu vrij over het hele cisterciënzer-domein kunnen uitkijken.”*

De heuvel waarover het didactisch parcours slingert, werd geëffend om een onbelemmerd uitzicht te krijgen over het hele domein.

Foto © François Lichtle

Didactisch parcours in uitgewassen beton langs een tijdlijn die de geschiedenis van de abdij schetst

Foto © François Lichtle

ALS JE DENKT DAT JE ONDERHAND ALLES GEZIEN HEBT: STAMPBETON

Als laatste fase van zijn wandeling bereikt de bezoeker de oude apotheektuin waar de monniken een hele waaier van planten voor medicinaal gebruik teelden. Later werd een en ander tot een siertuin verbouwd. Ook hier is het pad aangelegd in uitgewassen beton. Deze bedekking heeft als voordeel dat ze voldoende stevig en duurzaam is om het rondwandelen van vijftigduizend bezoekers per jaar te verdragen, en tegelijk ook esthetisch coherent versmelt met de andere minerale elementen. Opvallend is echter vooral de borstwering in stampbeton die niet alleen een functionele rol speelt maar ook de allure van een monumentale sculptuur aanneemt. *“Voor zover ik weet, is dit een van de eerste toepassingen van stampbeton in België. Dat heeft voor een stuk te maken met de complexiteit van de uitvoering van zo’n werkstuk: er wordt gewerkt met roestvrije bewapening, en de bekisting wordt meteen verwijderd, zonder echter betonstroming toe te laten. De lagen moeten genoeg onderlinge afstand hebben, hier ongeveer 70 cm. We hebben enorm veel tests uitgevoerd op de granulaten, vooral om de gewenste tinten en afmetingen te bereiken. Je krijgt na verwijdering van de bekisting en reiniging met water immers bijna elke keer een ander resultaat, afhankelijk van het granulaattype...”* Andrea Tenuta, die kost wat kost dit chromatisch resultaat wilde bereiken, was de wanhoop nabij. *“Dit lijkt misschien veel moeite voor een detail, maar wij hadden in Italië en in Duitsland voorbeelden gezien van realisaties in stampbeton, en we waren helemaal wég van de algemene indruk: het was wel degelijk beton, maar dan met een ongewoon aspect; er ging iets van uit als een trilling.”*

Het voordeel van uitgewassen beton als vloer is dat het voldoende stevig en duurzaam is, en tegelijk ook esthetisch coherent versmelt met de andere minerale elementen zoals de bakstenen muren en de borstwering in stampbeton.

Foto © François Lichtle

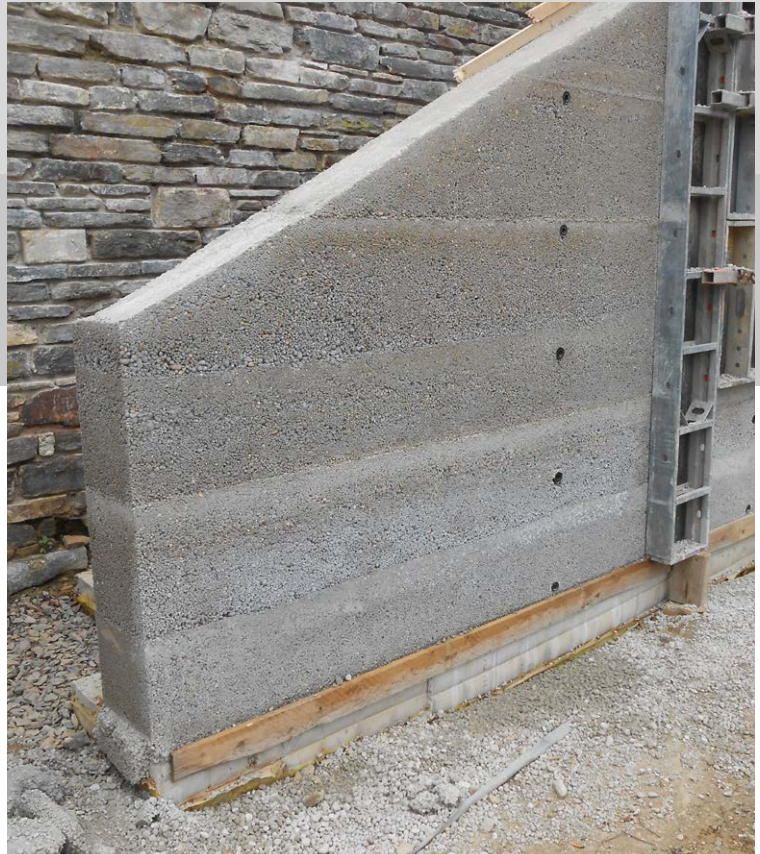

De borstwering in stampbeton is niet alleen functioneel maar heeft ook de allure van een monumentale sculptuur.

Afhankelijk van het granulaattype verkrijgt men na de verwijdering van de bekisting en de reiniging met water bijna elke keer een ander resultaat. Er waren meerdere proeven nodig om tot het gewenste resultaat te komen.

Borstwering in stampbeton. De uitvoering van een werk in stampbeton verloopt vrij complex: er wordt een roestvrije wapening gebruikt en de bekisting wordt snel verwijderd. De lagenaardvochtig beton moeten voldoende dik zijn.

PRINCIPES BLIJVEN OVEREIND

Zodra de wandeling door de apotheektuin afgerond is, wordt de bezoeker via een tweede loopbrug in cortenstaal naar het hart van de abdij geleid. Dit kan met de trap of met de lift. (Vandaag wordt overal gedacht aan mensen met beperkte mobiliteit.) *“Zo komen we meteen ook aan onze laatste ingreep. Hier bereiken we immers het ‘gewijde’ domein en het beschermde erfgoed. Er kon geen sprake van zijn om hier eigentijdse accenten toe te voegen”,* weet Andrea Tenuta. De laatste ingreep van de ontwerper deed echter veel stof opwaaien: opnieuw een liftkoker in beton, deze keer in stampbeton! Andrea Tenuta is duidelijk kordaat: na de geslaagde ervaring met de borstwering van de trap, werd beslist om het experiment in het groot over te doen... *“Gelukkig was de bouwheer behoorlijk gevoelig voor onze argumenten in het esthetische register: hij stond ons toe om een prototype te realiseren.”*

En de problemen begonnen opnieuw! *“Bij elke laag van het prototype in stampbeton kregen we een andere tint die niet altijd overeenstemde met onze verwachtingen. En wij wilden garanties voor het eindresultaat. Een hele reeks specialisten is ons probleem komen monstereisen en iedereen beweerde dat er geen enkele garantie kon worden gegeven voor de tint. Wij hielden echter voet bij stuk en uiteindelijk toonde de aannemer die met de uitvoering belast was, zich bereid om alles af te breken (hoewel al 2/3 overeind stond) en volledig opnieuw te beginnen. Resultaat: je ziet goed waar elke laag*

begint, maar er is geen enkel tintverschil tussen de lagen. Precies wat we wilden hebben!”

Deze laatste ingreep oogstte echter enige kritiek in de zin dat de chromatische breuk met het bestaande hier sterk opvalt. *“Ik kan die commentaar wel begrijpen, maar ons standpunt is van meet af aan geweest om een formele taal te gebruiken die verschilt volgens de toepassingen: beton in verschillende verschijningsvormen voor de zware elementen en de berijdbare wegen, cortenstaal en hout voor de lichtere elementen. Kortom: een minimum aan materialen voor een maximum aan expressie. Het ging hier om een liftkoker, en de algemene filosofie verbood ons om de betonnen elementen te bekleden met cortenstaal. Deze kleurbreuk is tamelijk gedurfd, dat klopt, maar het gaat dan ook om een liftkoker, niet om een element uit het erfgoed. Het beton zal metertijd trouwens groen verkleuren: de minerale aard zal zich opnieuw laten gelden.”*

Andrea Tenuta hoeft niet te betreuren dat ze haar principes trouw is gebleven. Binaro Architectes werd voor dit project van het Bezoekerscentrum van de Abdij van Villers-la-Ville bekroond met de Grand Prix d'architecture de Wallonie in de categorie “Erfgoed” (oktober 2017) en met de Prix de l'Urbanisme et de l'Architecture du Brabant wallon (december 2017).

Hoewel de overgang tussen elke laag goed zichtbaar is, is er geen enkel tintverschil te bespeuren tussen deze lagen.

Foto © François Lichtle

De liftkoker in stampbeton oogstte enige kritiek in de zin dat men hier effectief een opvallende chromatische breuk met het bestaande krijgt. Het beton zal mettertijd echter groen verkleuren, en de minerale aard zal zich opnieuw laten gelden.

Foto © François Lichtle

Tekst: Adie Frydman

De betrokkenen:

Bouwheer: Agence wallonne du Patrimoine

Architecten: Binaro Architectes in tijdelijke vereniging met architectenbureau Alain Richard

Scenografie: L'Escaut

Uitvoering: BAM Galère

Stabiliteit: JZH & Partners

Landschapsarchitect: Du paysage

Lichtontwerp: Henriette Michaux

Budget: 7,1 miljoen euro waarvan 4,6 miljoen euro het voorwerp van Europese medefinanciering; het saldo is voor rekening van Wallonië.